МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет соціально-психологічної освіти та фізичної культури
Кафедра психології

Допущено до захисту
« » травня 2026 р.
В.о. зав. кафедри
_____ Борис ЯКИМЧУК

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВОЇ СФЕРИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Виконав студент 4 курсу п42 групи
освітньої програми «Психологія»
спеціальності 053 Психологія
Хомов Ілля Сергійович

Науковий керівник – канд. психол.наук,
доцент кафедри психології,
Данилевич Лариса Арсеніївна

Умань – 2026

ЗМІСТ

ВСТУП …….. 3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВОЇ СФЕРИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ …… 7
1.1. Поняття емоційно-вольової сфери особистості у психологічній науці … 7
1.2. Психологічні особливості емоційного та вольового розвитку дітей дошкільного віку ……. 17
1.3. Формування емоційно-вольової готовності дітей дошкільного віку до навчання ……... 23
РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВОЇ СФЕРИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ …… 27
2.1. Організація та методи дослідження …… 27
2.2. Діагностика особливостей рівня розвитку емоційної та вольової сфери дітей дошкільного віку та аналіз результатів дослідження …… 33
2.3. Практичні рекомендації для батьків і педагогів щодо розвитку емоційно-вольової сфери дітей дошкільного віку ……. 45
ВИСНОВКИ ……...…….. 52
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ……... 54
ДОДАТКИ ……

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасний етап розвитку освіти в Україні характеризується підвищеною увагою до гармонійного розвитку особистості дитини, формування її психологічної готовності до навчання та успішної соціалізації. Особливого значення набуває проблема розвитку емоційно-вольової сфери дітей дошкільного віку, оскільки саме в цей період закладаються основи емоційної стійкості, довільної поведінки, саморегуляції та здатності до взаємодії з оточенням.

Дошкільний вік є сенситивним періодом для становлення емоційних процесів, розвитку моральних почуттів, емпатії, здатності контролювати власні емоції та поведінку. Недостатній рівень розвитку емоційно-вольової сфери може спричиняти труднощі у спілкуванні, адаптації до шкільного навчання, формуванні навчальної мотивації та довільності психічних процесів.

У сучасних умовах соціальних змін, інформаційного перевантаження, наслідків воєнного стану та емоційної нестабільності суспільства проблема психологічного благополуччя дітей дошкільного віку набуває особливої актуальності. Важливим завданням психологів, педагогів і батьків є створення сприятливих умов для розвитку емоційної компетентності, вольових якостей та психологічної готовності дитини до школи.

Проблему розвитку емоційно-вольової сфери дітей дошкільного віку досліджували українські та зарубіжні науковці: І. Бех, О. Кононко, Т. Піроженко, С. Максименко, Р. Павелків, Л. Божович, Л. Виготський, Ж. Піаже, Е. Еріксон, С. Денхем та інші. Проте питання психологічних особливостей формування емоційно-вольової сфери дошкільників в умовах сучасного освітнього простору потребує подальшого вивчення. Отже, актуальність зазначеної проблеми, її теоретична та практична значущість

зумовили вибір теми дипломної роботи: «Психологічні особливості формування емоційно-вольової сфери дітей дошкільного віку».

Мета дослідження

Теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити психологічні особливості формування емоційно-вольової сфери дітей дошкільного віку.

Завдання дослідження

1. Проаналізувати наукові підходи до проблеми розвитку емоційно-вольової сфери особистості.
2. Узагальнити сутність психологічних особливостей емоційного та вольового розвитку дітей дошкільного віку.
3. Дослідити рівень сформованості емоційно-вольової сфери дошкільників.
4. Визначити чинники, що впливають на розвиток емоційно-вольової сфери дітей.
5. Розробити практичні рекомендації щодо розвитку емоційно-вольової сфери дошкільників.

Об’єкт дослідження - емоційно-вольова сфера дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження - психологічні особливості формування емоційно-вольової сфери дітей дошкільного віку.

Для реалізації поставлених завдань використано такі методи дослідження:

теоретичні: аналіз, синтез, узагальнення психолого-педагогічної літератури та наукових джерел;

емпіричні: спостереження, бесіда, психодіагностичні методики;

методи кількісної та якісної обробки результатів дослідження.

Теоретичне значення. У дослідженні було уточнено сутність понять «емоційна сфера», «вольова сфера», «психологічна готовність до школи». Здійснено порівняльний аналіз наукових підходів у розумінні сутності формування емоційно-вольової готовності до навчання у початковій школі.

Практичне значення дослідження. Результати дослідження можуть бути використані практичними психологами, вихователями закладів дошкільної освіти, батьками та студентами педагогічних спеціальностей для розвитку емоційно-вольової сфери дітей дошкільного віку та формування їх психологічної готовності до школи.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження обговорювались на засіданні кафедри психології, пройшли апробацію учасника IX Всеукраїнських психологічних читань «Удосконалення професійної майстерності майбутніх психологів», м. Умань, (14 травня 2026 р). Уманський національний університет, опубліковані тези у збірнику матеріалів.

Публікації автора

Хомов Ілля. Психологічні особливості формування емоційно-вольової сфери дітей дошкільного віку.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, додатків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВОЇ СФЕРИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Поняття емоційно-вольової сфери особистості у психологічній науці

Емоційно-вольова сфера особистості є однією з провідних складових психічного розвитку людини, оскільки забезпечує регуляцію поведінки, діяльності, міжособистісної взаємодії та адаптацію до соціального середовища. У психологічній науці проблема розвитку емоцій та волі посідає важливе місце, адже саме емоційно-вольова сфера визначає здатність особистості усвідомлювати власні переживання, контролювати поведінку, долати труднощі та досягати поставлених цілей. Особливої актуальності це питання набуває у дошкільному віці, який є сенситивним періодом становлення основ емоційної саморегуляції, довільної поведінки та моральних почуттів.

У сучасній психології емоційно-вольову сферу розглядають як складну систему психічних процесів, станів і властивостей особистості, що забезпечують емоційне ставлення людини до навколишньої дійсності та свідоме регулювання поведінки. Вона охоплює емоції, почуття, волю, мотиви, потреби, переживання, здатність до самоконтролю та саморегуляції.

Науковці зазначають, що емоції є важливим компонентом психічного життя людини, оскільки відображають суб’єктивне ставлення особистості до навколишнього світу, інших людей і самої себе. Вони виникають у процесі задоволення або незадоволення потреб і виконують сигнальну, регулятивну та комунікативну функції. За твердженням М. Савчина, емоції є особливою формою переживання людиною свого ставлення до предметів і явищ дійсності, які мають значення для задоволення її потреб та мотивів діяльності.

Емоції супроводжують усі види діяльності людини та істотно впливають на її поведінку. Вони можуть активізувати діяльність або,

навпаки, гальмувати її. Позитивні емоції сприяють формуванню пізнавальної активності, розвитку впевненості у собі, ініціативності, а негативні – можуть викликати тривожність, невпевненість, агресивність або замкнутість. У дошкільному віці емоції характеризуються безпосередністю, яскравістю та нестійкістю, що зумовлено недостатнім рівнем сформованості механізмів саморегуляції.

У психологічній літературі поняття «емоційно-вольова сфера» нерозривно пов'язують із поняттям волі. Воля є важливою характеристикою особистості, яка виявляється у здатності людини свідомо регулювати власну поведінку, долати труднощі та досягати поставленої мети. На думку О. Сергєєнкової, воля – це свідоме регулювання людиною своєї поведінки й діяльності, що проявляється у вмінні долати внутрішні та зовнішні перешкоди під час досягнення мети.

Вольова регуляція поведінки формується поступово в процесі розвитку особистості. Вона передбачає здатність до самоконтролю, довільної уваги, цілеспрямованості, витримки та наполегливості. Саме воля забезпечує здатність дитини підпорядковувати свої дії певним правилам, вимогам і нормам поведінки.

Емоції та воля тісно взаємопов'язані між собою. Емоції виступають внутрішнім мотивом поведінки, а воля забезпечує свідоме управління емоційними проявами. Завдяки розвитку емоційно-вольової сфери дитина навчається контролювати свої імпульсивні реакції, дотримуватися правил поведінки, співпрацювати з однолітками та дорослими.

У психологічній науці існують різні підходи до розуміння емоційно-вольової сфери особистості.

Представники психоаналітичного напряму розглядали емоційний розвиток як результат взаємодії свідомих і несвідомих процесів. Психоаналітичний напрям у психології здійснив вагомий внесок у дослідження емоційно-вольової сфери особистості та особливостей її формування у дитячому віці. Представники психоаналізу розглядали

розвиток дитини як складний процес взаємодії біологічних потягів, емоційних переживань, соціального середовища та внутрішніх психічних конфліктів. Особлива увага приділялася ролі раннього дитинства у становленні особистості, формуванні емоційної сфери, самоконтролю та вольової регуляції поведінки.

Засновником психоаналітичного напряму є Зигмунд Фройд, який вважав, що основою психічного розвитку людини є несвідомі потяги та емоційні переживання. Учений наголошував, що ранній дитячий досвід істотно впливає на формування особистості, її емоційної стабільності та поведінки у майбутньому. На думку Фройда, структура особистості складається з трьох взаємопов'язаних компонентів: «Воно» (Id), «Я» (Ego) та «Над-Я» (Superego).

«Воно» є джерелом природних інстинктів, емоційних імпульсів і несвідомих бажань. Воно функціонує за принципом задоволення та прагне негайного задоволення потреб дитини. У ранньому дитинстві саме цей компонент переважає у поведінці, що пояснює імпульсивність, емоційну нестійкість і безпосередність дошкільників.

«Я» формується поступово у процесі взаємодії дитини з навколишнім світом. Воно виконує регулятивну функцію, допомагаючи дитині контролювати свої бажання, враховувати вимоги реальності та стримувати імпульсивні реакції. Саме розвиток «Я», за Фройдом, є основою формування вольової регуляції поведінки та емоційного самоконтролю.

«Над-Я» виникає під впливом виховання, соціальних норм і моральних вимог дорослих. Ця структура забезпечує формування моральних почуттів, відповідальності, здатності оцінювати власну поведінку та дотримуватися соціальних правил. У дошкільному віці дитина починає усвідомлювати норми поведінки, переживати почуття провини, сорому або гордості за власні вчинки.

Відповідно до психоаналітичної теорії, розвиток емоційно-вольової сфери дитини відбувається через подолання внутрішніх конфліктів між

природними бажаннями та соціальними вимогами. Успішне розв’язання таких конфліктів сприяє формуванню емоційної стійкості, самоконтролю та зрілої поведінки.

Значний внесок у розвиток психоаналітичних ідей здійснила Анна Фройд, яка досліджувала механізми психологічного захисту дитини. Вона вважала, що емоційний розвиток дитини тісно пов’язаний зі здатністю психіки захищатися від негативних переживань і тривоги. До основних механізмів психологічного захисту належать витіснення, заперечення, проєкція, компенсація та регресія.

У дошкільному віці механізми психологічного захисту проявляються особливо яскраво через недостатню зрілість емоційно-вольової регуляції. Наприклад, дитина може уникати неприємних ситуацій, заперечувати власну провину або проявляти агресію як спосіб психологічного захисту. На думку Анни Фройд, поступовий розвиток самосвідомості та вольових якостей сприяє формуванню більш зрілих способів емоційного реагування.

Важливе місце у психоаналітичному напрямі посідає теорія психосоціального розвитку Ерік Еріксон. Учений розглядав розвиток особистості як послідовність психосоціальних криз, успішне подолання яких забезпечує формування позитивних особистісних якостей.

Особливе значення для розвитку емоційно-вольової сфери мають перші етапи психосоціального розвитку. На стадії «довіра – недовіра» (від народження до одного року) формується базове почуття безпеки та емоційної стабільності дитини. Якщо батьки задовольняють потреби дитини у любові, турботі та захисті, у неї виникає довіра до світу та позитивне емоційне ставлення до оточення.

На стадії «автономія – сором і сумнів» (1–3 роки) дитина починає прагнути самостійності, вчиться контролювати свої дії та поведінку. Надмірна критика або обмеження з боку дорослих можуть викликати

невпевненість, сором і страх помилки, що негативно впливає на розвиток вольових якостей.

У дошкільному віці провідною у розвитку особистості є стадія «ініціатива – почуття провини» (3–6 років). Дитина активно проявляє ініціативу, фантазує, прагне самостійно діяти та взаємодіяти з іншими людьми. Підтримка з боку дорослих сприяє розвитку впевненості у собі, активності та цілеспрямованості. Натомість постійні заборони й покарання можуть призвести до формування почуття провини, тривожності та пасивності.

Вагомий внесок у дослідження емоційного розвитку дитини зробив Джон Боулбі – автор теорії прив'язаності. Учений наголошував, що емоційний зв'язок між дитиною та матір'ю є основою психічного здоров'я та емоційного благополуччя особистості. Надійна прив'язаність сприяє формуванню впевненості, емоційної стабільності та здатності до саморегуляції.

Ідеї Д. Боулбі були розвинуті Мері Ейнсворт, яка досліджувала типи дитячої прив'язаності. Учена встановила, що характер взаємин з близькими дорослими безпосередньо впливає на емоційну сферу дитини, її здатність долати труднощі та взаємодіяти з оточенням.

Загалом прибічники психоаналітичного напряму підкреслювали важливу роль сім'ї у формуванні емоційно-вольової сфери дитини. Саме у процесі емоційного спілкування з батьками дитина навчається виражати почуття, контролювати поведінку, долати труднощі та дотримуватися соціальних норм. Сприятлива психологічна атмосфера в сім'ї сприяє розвитку емоційної стійкості, впевненості у собі та саморегуляції.

У психоаналітичній теорії значна увага приділяється грі як засобу емоційного розвитку дитини. Через гру дошкільник виражає свої переживання, страхи, бажання та внутрішні конфлікти. Ігрова діяльність

допомагає дитині знижувати емоційне напруження, розвивати самоконтроль і соціальні навички.

Таким чином, психоаналітичний напрям розглядає розвиток емоційно-вольової сфери дитини як складний процес становлення емоційної регуляції, самоконтролю та моральної свідомості під впливом раннього дитячого досвіду, сімейного виховання та соціального середовища. Представники психоаналізу наголошували на важливості емоційної підтримки, безпечної прив'язаності та позитивної взаємодії з дорослими для гармонійного розвитку особистості дитини.

Розробники когнітивного напряму у психології зробили значний внесок у дослідження розвитку емоційно-вольової сфери особистості, зокрема: Ж. Піаже, А. Бандура, Р. Лазарус Представники цього підходу розглядали емоції, волю та поведінку людини у тісному взаємозв'язку з процесами пізнання, мислення, сприймання та усвідомлення навколишньої дійсності.

На відміну від психоаналітичного напряму, який акцентував увагу на несвідомих переживаннях і внутрішніх конфліктах, когнітивна психологія підкреслювала провідну роль інтелектуального розвитку, когнітивних структур та інтерпретації досвіду у формуванні емоційної та вольової регуляції поведінки.

Одним із засновників когнітивного підходу є Ж. Піаже, який досліджував закономірності інтелектуального розвитку дитини і вважав, що розвиток емоційної сфери тісно пов'язаний з розвитком мислення та пізнавальними процесами На думку дослідника, емоції не існують окремо від інтелекту, а формуються у процесі активної взаємодії дитини з навколишнім середовищем, тобто, в першу чергу з батьками.

Згідно з теорією Ж. Піаже, у дошкільному віці дитина перебуває на доопераційному етапі когнітивного розвитку, який характеризується розвитком мовлення, уяви, символічної гри та образного мислення. У цей період емоції дошкільника ще недостатньо контрольовані та значною мірою

залежать від конкретної ситуації. Дитина часто діє імпульсивно, не завжди здатна передбачити наслідки власних вчинків і контролювати емоційні реакції.

Проте в міру розвитку мислення та мовлення відбувається поступове формування здатності до усвідомлення власних переживань, розуміння емоцій інших людей та регуляції поведінки. Ж. Піаже наголошував, що інтелектуальний розвиток створює основу для розвитку моральної свідомості, довільної поведінки та вольових якостей особистості.

Важливу роль у когнітивному напрямі відіграє концепція соціального навчання А. Бандура. Учений підкреслював, що розвиток емоційно-вольової сфери дитини відбувається через спостереження за поведінкою інших людей, наслідування та засвоєння соціального досвіду. Діти вчаться контролювати емоції, дотримуватися правил поведінки та долати труднощі, спостерігаючи за реакціями дорослих і однолітків.

А. Бандура вважав, що важливим чинником розвитку вольової регуляції є формування самоефективності – віри дитини у власні можливості успішно виконувати певні дії та досягати поставлених цілей. Якщо дитина відчуває підтримку, позитивне підкріплення та успіх у діяльності, у неї формується впевненість у собі, наполегливість і здатність долати труднощі.

Значний внесок у дослідження емоційного розвитку особистості зробив Річард Лазарус – автор когнітивної теорії емоцій. Учений доводив, що емоції виникають у результаті когнітивної оцінки людиною певної ситуації. На його думку, одна й та сама подія може викликати різні емоційні реакції залежно від того, як людина її сприймає та оцінює.

У дошкільному віці дитина поступово навчається аналізувати ситуації, розуміти причини своїх переживань та контролювати емоційні прояви. Наприклад, якщо дитина усвідомлює, що невдача у грі не є катастрофою, а лише тимчасовою труднощами, вона легше долає негативні емоції та

продовжує діяльність. Таким чином, розвиток мислення сприяє формуванню емоційної стійкості та саморегуляції.

Дослідники когнітивного напряму також підкреслюють важливість розвитку довільності психічних процесів у дошкільному віці. Довільність розглядається як здатність свідомо керувати власною поведінкою, увагою, пам’яттю та емоційними реакціями. Формування довільної поведінки є основою розвитку вольової сфери дитини.

У дошкільному віці дитина поступово дитина включається у гру, як провідну діяльність, навчається правилам гри, виникає довільність поведінки:

1) підпорядковувати свої дії правилам;
2) стримувати імпульсивні бажання;
3) контролювати емоційні реакції;
4) доводити розпочату справу до кінця;
5) діяти відповідно до поставленої мети.

Ці навички формуються у процесі гри, навчальної діяльності, спілкування з дорослими та однолітками.

Також, учені когнітивного напряму підкреслювали, що розвиток емоційно-вольової сфери значною мірою залежить від соціального середовища, стилю виховання та організації діяльності дитини. Позитивний емоційний клімат у сім’ї, підтримка з боку дорослих, створення ситуацій успіху та розвиток пізнавальної активності сприяють формуванню емоційної стійкості, самоконтролю та впевненості у собі.

Особливе значення для розвитку емоційно-вольової сфери у когнітивному підході надається грі. Завдяки сюжетно-рольовій грі дитина вчиться дотримуватися правил, координувати власні дії з діями інших дітей, контролювати емоційні реакції та проявляти вольові зусилля. Саме гра створює умови для розвитку довільної поведінки та саморегуляції.

Крім того, важливим чинником розвитку емоційно-вольової сфери є пізнавальна діяльність. У процесі виконання завдань дитина вчиться долати труднощі, зосереджувати увагу, планувати свої дії та досягати результату. Це сприяє розвитку наполегливості, цілеспрямованості та витримки.

Сучасні когнітивні дослідження підтверджують, що рівень розвитку емоційної саморегуляції у дошкільному віці безпосередньо впливає на психологічну готовність дитини до школи. Діти, які здатні контролювати власні емоції, дотримуватися правил поведінки та взаємодіяти з однолітками, легше адаптуються до навчальної діяльності та успішніше засвоюють нові знання.

Отже, когнітивний напрям розглядає розвиток емоційно-вольової сфери дитини як процес поступового формування здатності до усвідомлення, контролю та регуляції власних емоцій і поведінки на основі розвитку мислення, мовлення та пізнавальної діяльності. Представники цього підходу підкреслюють важливу роль соціального середовища, навчання, гри та взаємодії з дорослими у становленні емоційної стійкості, довільної поведінки та вольових якостей особистості.

Представники гуманістичної психології підкреслювали значення емоційного благополуччя для гармонійного розвитку особистості.

Важливими для розуміння розвитку емоційно-вольової сфери є також положення Ж. Піаже, який пов’язував розвиток емоцій із когнітивним розвитком дитини. Учений зазначав, що емоційна сфера поступово ускладнюється в міру розвитку мислення, уяви та моральної свідомості.

Е. Еріксон у своїй психосоціальній теорії розвитку особистості підкреслював значення раннього дитинства для формування базової довіри до світу, самостійності та ініціативності. Саме в дошкільному віці, на думку науковця, закладаються основи емоційної стійкості та вольових якостей особистості.

Сучасні українські дослідники також приділяють значну увагу проблемі розвитку емоційно-вольової сфери дітей. Зокрема, О. Кононко

розглядає емоційний розвиток дошкільника як важливу умову становлення особистості, формування її моральних якостей, емоційної компетентності та здатності до соціальної взаємодії. Учена зазначає, що емоційна компетентність проявляється у здатності дитини розуміти власні емоції та емоції інших людей, регулювати емоційну поведінку та конструктивно взаємодіяти з оточенням.

Т. Піроженко підкреслює, що розвиток емоційно-вольової сфери дошкільника тісно пов'язаний із формуванням довільності психічних процесів, моральної свідомості та здатності до саморегуляції. У процесі гри, спілкування та пізнавальної діяльності дитина поступово оволодіває навичками контролю власної поведінки та емоційних проявів.

На думку С. Максименка, емоційно-вольова сфера є важливою умовою гармонійного розвитку особистості. Науковець наголошує, що емоції та воля забезпечують внутрішню активність людини, визначають її ставлення до діяльності, інших людей та самої себе.

Дослідження сучасних психологів свідчать про те, що недостатній рівень розвитку емоційно-вольової сфери у дітей дошкільного віку може негативно впливати на формування міжособистісних стосунків, адаптацію до навчання у школі та психічне благополуччя дитини. Емоційна нестійкість, імпульсивність, низький рівень самоконтролю можуть спричиняти труднощі у спілкуванні та навчальній діяльності.

Особливе значення емоційно-вольова сфера має для формування психологічної готовності дитини до школи. Успішне навчання потребує від дитини здатності контролювати поведінку, дотримуватися правил, виконувати вимоги дорослого, долати труднощі та взаємодіяти з однолітками. Саме тому розвиток емоційної стійкості, довільності поведінки, самоконтролю та вольових якостей є одним із головних завдань дошкільного виховання.

У дошкільному віці важливу роль у формуванні емоційно-вольової сфери відіграє гра. Саме в ігровій діяльності дитина навчається дотримуватися правил, контролювати власні емоції, взаємодіяти з іншими дітьми та підпорядковувати свої дії певній меті. Крім того, ефективними засобами розвитку емоційно-вольової сфери є казкотерапія, арттерапія, спільна діяльність із дорослими та створення позитивного емоційного середовища.

1.2. Психологічні особливості емоційного розвитку дітей дошкільного віку

Емоційний розвиток у дошкільному віці є важливим компонентом становлення особистості дитини, оскільки саме в цей період закладаються основи емоційної регуляції, формуються базові емоційні реакції, розвивається здатність до емпатії, усвідомлення власних переживань та розуміння емоцій інших людей. Дошкільний вік (від 3 до 6–7 років) характеризується інтенсивним розвитком емоційної сфери, її ускладненням та поступовим переходом від імпульсивних реакцій до більш усвідомлених і регульованих емоційних проявів.

Згідно з віковою психологією, зокрема у працях Миколи Савчина та Олени Сергієнкової, емоційний розвиток дитини дошкільного віку безпосередньо пов’язаний із дозріванням нервової системи, розвитком мовлення, уяви та соціального досвіду. У цей період емоції стають більш диференційованими, з’являються складніші переживання, зокрема сором, гордість, емпатія, почуття провини, образа, радість від досягнення результату.

Однією з ключових особливостей емоційного розвитку дошкільника є його безпосередність і яскравість емоційних реакцій. Дитина цього віку ще недостатньо володіє механізмами самоконтролю, тому емоції часто проявляються імпульсивно, швидко змінюються та залежать від ситуації. Наприклад, радість може швидко змінюватися на розчарування, а інтерес – на втрату уваги. Це пояснюється незрілістю процесів довільної регуляції та недостатнім розвитком лобових відділів кори головного мозку, які відповідають за контроль поведінки.

Водночас у дошкільному віці відбувається поступове формування емоційної пам’яті. Дитина починає запам’ятовувати не лише події, а й емоційні переживання, пов’язані з ними. Це сприяє формуванню емоційного досвіду, який впливає на подальшу поведінку та ставлення до людей і ситуацій.

Важливою особливістю є розвиток емоційної сфери у зв’язку з ігровою діяльністю. Гра виступає провідною діяльністю дошкільного віку та створює умови для переживання різних емоційних станів. У сюжетно-рольовій грі дитина відтворює соціальні ролі, моделює життєві ситуації, переживає радість, співчуття, тривогу, задоволення від успіху. Саме в грі відбувається первинне засвоєння емоційних норм поведінки.

Значну роль у розвитку емоційної сфери відіграє соціальне середовище. За словами Л. Виготського, емоції дитини формуються у процесі соціальної взаємодії. Дорослі виступають для дитини носіями емоційних зразків поведінки, тому стиль виховання, характер взаємин у сім’ї та емоційний клімат безпосередньо впливають на розвиток емоційної сфери.

У сім’ї дитина вперше засвоює способи вираження емоцій, вчиться розпізнавати емоції інших людей та реагувати на них. Авторитарний стиль виховання може спричиняти підвищену тривожність, емоційну напругу та невпевненість у собі, тоді як демократичний стиль сприяє формуванню емоційної стабільності, відкритості та довіри до світу.

У дошкільному віці активно розвивається здатність до емпатії – розуміння та співпереживання емоціям інших людей. Спочатку емпатійні реакції мають ситуативний характер, однак поступово вони стають більш усвідомленими. Дитина починає розуміти, що інші люди можуть мати власні почуття, які відрізняються від її власних.

Важливою психологічною особливістю є також формування самооцінки, яка тісно пов’язана з емоційними переживаннями. У дошкільному віці самооцінка, як правило, є завищеною та нестійкою, що зумовлено недостатнім розвитком рефлексії. Оцінка дорослого відіграє вирішальну роль у формуванні емоційного ставлення дитини до себе. Похвала сприяє розвитку позитивних емоцій, впевненості та ініціативності, тоді як часта критика може викликати тривожність і невпевненість.

Особливістю емоційного розвитку дошкільника є також формування моральних почуттів. Дитина поступово починає розуміти такі категорії, як

«добре» і «погано», «можна» і «не можна». У неї формуються почуття сорому, провини, гордості, які свідчать про розвиток моральної свідомості. Ці почуття виникають під впливом дорослих та соціальних норм поведінки.

У старшому дошкільному віці відбувається значне зростання емоційної довільності. Дитина починає частково контролювати свої емоційні реакції, стримувати імпульсивні прояви, підпорядковувати поведінку правилам. Це є важливою передумовою формування емоційно-вольової готовності до навчання у школі.

Науковці, зокрема Р. Павелків, С. Максименко, підкреслюють, що емоційний розвиток у дошкільному віці є основою формування особистісної зрілості. Саме в цей період закладаються механізми емоційної саморегуляції, які забезпечують здатність дитини адаптуватися до нових умов, взаємодіяти з іншими людьми та долати труднощі.

Отже, емоційний розвиток дітей дошкільного віку характеризується інтенсивністю, безпосередністю, поступовим ускладненням емоційних переживань, формуванням емпатії, моральних почуттів та елементів емоційної саморегуляції. Ці процеси відбуваються під впливом соціального середовища, ігрової діяльності та взаємодії з дорослими і є важливою основою для становлення емоційно-вольової сфери та психологічної готовності дитини до шкільного навчання.

Емоційний розвиток старшого дошкільника.

Старший дошкільний вік (5–6/7 років) є завершальним етапом дошкільного дитинства та характеризується суттєвими якісними змінами в емоційній сфері дитини. У цей період відбувається поступовий перехід від переважно ситуативних, імпульсивних емоційних реакцій до більш усвідомлених, узагальнених і регульованих емоційних переживань. Емоційний розвиток старшого дошкільника тісно пов’язаний із формуванням самосвідомості, розвитком мовлення, довільності психічних процесів та ускладненням соціальних відносин.

Однією з ключових особливостей цього віку є зростання емоційної диференціації. Дитина починає розрізняти та називати складні емоційні стани: радість, гордість, сором, провину, образу, страх, співчуття, вдячність. Якщо у молодшому дошкільному віці емоції є переважно полярними (добре – погано, радісно – сумно), то у старшому дошкільному віці вони набувають більшої багатогранності та залежать не лише від ситуації, а й від внутрішніх уявлень дитини.

Важливим новоутворенням є розвиток здатності до усвідомлення власних емоцій. Дитина старшого дошкільного віку вже може частково пояснити, чому вона відчуває певний емоційний стан, пов'язуючи його з подією або оцінкою дорослого. Це свідчить про поступове формування елементів емоційної рефлексії, яка є основою саморегуляції.

Значну роль у розвитку емоційної сфери відіграє становлення самооцінки. У старшому дошкільному віці вона стає більш диференційованою та залежить від оцінок значущих дорослих і результатів діяльності дитини. Позитивна оцінка сприяє формуванню впевненості у собі, почуття компетентності та емоційного благополуччя, тоді як систематична критика може призводити до зниження самооцінки, тривожності та невпевненості.

Важливою характеристикою емоційного розвитку є посилення ролі соціальних емоцій. У старшому дошкільному віці активно формуються такі почуття, як сором, гордість, провина, емпатія. Дитина починає усвідомлювати оцінку своєї поведінки з боку інших людей, переживати за відповідність своїх дій соціальним нормам. Це свідчить про розвиток моральних емоцій, які регулюють поведінку відповідно до правил і очікувань оточення.

Значний внесок у розуміння розвитку емоцій у цьому віці зробив Лев Виготський, який підкреслював соціальну природу емоційного розвитку. На його думку, емоції дитини формуються у процесі взаємодії з дорослими та засвоєння культурного досвіду. У старшому дошкільному віці особливо

важливим є розвиток внутрішнього мовлення, яке стає засобом регуляції емоційних станів і поведінки.

Емоційний розвиток старшого дошкільника тісно пов’язаний із розвитком довільності поведінки. Дитина поступово навчається стримувати імпульсивні емоційні реакції, діяти відповідно до правил і вимог дорослих, чекати своєї черги, завершувати розпочату діяльність. Це свідчить про формування елементів емоційно-вольової регуляції.

Важливу роль у цьому процесі відіграє ігрова діяльність, яка залишається провідною у дошкільному віці. У сюжетно-рольових іграх дитина відтворює соціальні відносини, переживає різні емоційні стани, навчається співпереживанню та контролю власної поведінки. Гра створює умови для розвитку емоційної гнучкості, уяви та здатності до прийняття ролі іншого.

Значний вплив на емоційний розвиток має також спілкування з однолітками. У групі дітей виникають складні емоційні взаємини: співпраця, суперництво, дружба, конфлікти. Саме у взаємодії з однолітками дитина вчиться розуміти емоції інших, домовлятися, вирішувати конфлікти та регулювати власні емоційні реакції.

Старший дошкільний вік також характеризується розвитком емоційної стійкості. Поступово зменшується інтенсивність негативних емоційних реакцій, дитина стає більш здатною до подолання труднощів і стресових ситуацій. Це пов’язано з розвитком пізнавальних процесів, досвіду та підтримки з боку дорослих.

У працях Миколи Савчина та Станіслава Максименка підкреслюється, що емоційний розвиток старшого дошкільника є основою формування психологічної готовності до школи. Емоційна зрілість проявляється у здатності дитини адаптуватися до нових умов, дотримуватися правил, взаємодіяти з учителем та однолітками, а також контролювати власні емоції у навчальній діяльності.

Отже, емоційний розвиток старшого дошкільника характеризується ускладненням емоційних переживань, формуванням емпатії, моральних почуттів, розвитком емоційної саморегуляції та довільності поведінки. Ці зміни є важливою передумовою успішної соціалізації дитини та її готовності до шкільного навчання.

1.3. Формування вольової регуляції поведінки у дітей дошкільного віку.

Значний внесок у дослідження емоційно-вольової сфери здійснив Л. Виготський, який наголошував на соціальній природі емоцій і волі. Учений вважав, що розвиток вищих психічних функцій, зокрема довільної поведінки та емоційної саморегуляції, відбувається у процесі соціальної взаємодії дитини з дорослими. Воля, за Л. Виготським, формується у процесі оволодіння дитиною власною поведінкою через мовлення та діяльність.

Учений Л. Виготський, який наголошував на соціальній природі психічного розвитку дитини. Учений вважав, що формування емоційно-вольової сфери відбувається у процесі взаємодії дитини з дорослими та засвоєння культурного досвіду.

На думку Л. Виготського, мовлення відіграє важливу роль у розвитку саморегуляції та довільної поведінки. Спочатку дитина виконує дії під контролем дорослого, а згодом поступово починає самостійно регулювати свою поведінку за допомогою внутрішнього мовлення. Саме завдяки розвитку мовлення дошкільник навчається планувати власні дії, контролювати емоції та підпорядковувати поведінку певним правилам.

Вольова регуляція поведінки є важливою складовою емоційно-вольової сфери особистості, яка забезпечує здатність дитини свідомо керувати власними діями, долати труднощі, підпорядковувати поведінку поставленій меті та соціальним вимогам. У дошкільному віці відбувається інтенсивне становлення довільності психічних процесів, що є основою формування вольових якостей особистості.

У психологічній науці воля розглядається як свідоме регулювання людиною своєї поведінки та діяльності, що проявляється у здатності до цілеспрямованих дій, самоконтролю та подолання внутрішніх і зовнішніх перешкод. У контексті вікової психології, зокрема у працях Миколи Савчина та Олени Сергієнкової, підкреслюється, що вольова регуляція формується

поступово і залежить від рівня розвитку пізнавальних процесів, мовлення, соціального досвіду та емоційної зрілості дитини.

У дошкільному віці розвиток волі має свої особливості. На ранніх етапах поведінка дитини є переважно імпульсивною та ситуативною. Дитина діє під впливом безпосередніх бажань і емоцій, їй важко стримувати свої реакції та доводити розпочату діяльність до кінця. Однак у процесі розвитку відбувається поступовий перехід до більш усвідомлених і регульованих дій.

Одним із ключових механізмів формування вольової регуляції є розвиток мовлення. Згідно з ідеями Льва Виготського, мовлення спочатку виконує функцію зовнішнього регулювання поведінки дитини через інструкції дорослого, а згодом інтеріоризується і перетворюється на внутрішнє мовлення, яке стає основним засобом самоконтролю. Саме внутрішнє мовлення дозволяє дитині планувати свої дії, регулювати поведінку та контролювати емоційні імпульси.

Важливу роль у становленні вольової сфери відіграє провідна діяльність дошкільного віку – гра. У сюжетно-рольовій грі дитина опиняється в ситуації, коли необхідно дотримуватися правил, виконувати певні ролі, координувати свої дії з іншими учасниками. Це створює природні умови для розвитку самоконтролю, витримки, наполегливості та здатності підпорядковувати поведінку ігровим правилам. Гра сприяє формуванню внутрішньої мотивації та вольових зусиль, необхідних для досягнення мети.

Значним чинником розвитку вольової регуляції є соціальне середовище, насамперед сім’я та заклад дошкільної освіти. Стиль виховання дорослих безпосередньо впливає на формування вольових якостей. Демократичний стиль, що передбачає підтримку ініціативи дитини, надання їй можливості вибору та заохочення самостійності, сприяє розвитку відповідальності, наполегливості та впевненості у власних силах. Натомість надмірна опіка або авторитарний стиль можуть гальмувати розвиток самостійності та формування внутрішньої регуляції поведінки.

У процесі розвитку вольової сфери важливе значення має формування мотивів поведінки. Дитина поступово переходить від ситуативних бажань до більш стійких мотивів, пов’язаних із соціальними нормами, правилами та оцінкою дорослих. За умов правильного виховання у дитини формується здатність підпорядковувати безпосередні бажання більш значущим цілям, що є важливим показником розвитку волі.

Варто зазначити, що розвиток вольової регуляції тісно пов’язаний із емоційною сферою. Емоції можуть як стимулювати, так і гальмувати вольові зусилля. Позитивні емоції, пов’язані з успіхом, схваленням дорослих, сприяють підвищенню активності та наполегливості дитини. Негативні емоції, навпаки, можуть знижувати мотивацію та ускладнювати процес подолання труднощів. Тому гармонійний розвиток емоційно-вольової сфери є важливою умовою формування довільної поведінки.

У старшому дошкільному віці спостерігається значний прогрес у розвитку вольових якостей. Дитина починає свідомо ставити перед собою прості цілі, планувати дії, контролювати їх виконання, долати труднощі та завершувати розпочату діяльність. Це свідчить про формування елементів довільності поведінки, які є основою шкільної готовності.

На думку науковців Р. Павелківа та С. Максименка, вольова регуляція є інтегративною характеристикою особистості, яка формується у процесі соціалізації дитини. Вона забезпечує здатність до саморегуляції, відповідальності та цілеспрямованої діяльності, що є необхідною умовою успішного навчання у школі.

Важливим засобом розвитку вольової сфери є також включення дитини у різні види діяльності – трудову, ігрову, пізнавальну та комунікативну. У цих видах діяльності дитина стикається з необхідністю докладати зусилля, долати труднощі, дотримуватися правил і доводити справу до кінця. Це сприяє формуванню таких вольових якостей, як наполегливість, витримка, цілеспрямованість та самоконтроль.

Отже, формування вольової регуляції поведінки у дітей дошкільного віку є складним і багатогранним процесом, який відбувається під впливом мовлення, гри, соціального середовища та емоційного розвитку. Результатом цього процесу є становлення здатності дитини до довільної поведінки, самоконтролю та свідомого керування власними діями, що є важливою умовою психологічної готовності до шкільного навчання.

Висновок до першого розділу. Емоційно-вольова сфера особистості дошкільника є важливим компонентом психічного розвитку, який забезпечує емоційне ставлення до дійсності, регуляцію поведінки та успішну соціальну адаптацію. У дошкільному віці відбувається інтенсивне становлення емоційної саморегуляції, довільної поведінки та вольових якостей, що створює основу для подальшого особистісного розвитку та психологічної готовності дитини до навчання у школі.

РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВОЇ СФЕРИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Організація та методи дослідження

Емпіричне дослідження емоційно-вольової сфери дітей дошкільного віку спрямоване на вивчення особливостей емоційного розвитку, рівня сформованості вольової регуляції поведінки, здатності до самоконтролю, емоційної стійкості та соціальної взаємодії. Дослідження ґрунтується на комплексному підході, що передбачає поєднання спостереження, бесіди та психодіагностичних методик.

Мета емпіричного дослідження

Виявити рівень розвитку емоційної сфери та вольових якостей дітей старшого дошкільного віку, а також визначити особливості їх емоційно-вольової регуляції.

Вибірка дослідження

У дослідженні брали участь діти старшого дошкільного віку (5–6 років), які відвідують заклад дошкільної освіти. Загальна кількість респондентів становила 22 дітей (доцільно вказати фактичну кількість, наприклад 20–30).

Вибірка була сформована за принципом доступності та включала дітей із типовим рівнем психофізичного розвитку. У дослідженні також враховувалися такі характеристики:

вік дітей (5–6 років); стать;

умови виховання (повні/неповні сім'ї – за можливості);

рівень адаптації до дитячого колективу.

Дослідження проводилося на базі ЗДО № Уманської міської ради в природних умовах освітнього процесу, що забезпечувало достовірність отриманих результатів та мінімізацію стресового впливу на дітей.

Організація дослідження

Емпіричне дослідження проводилося у три етапи:

1. Підготовчий етап На цьому етапі здійснювався аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження, підбір діагностичного інструментарію, визначення критеріїв та показників розвитку емоційно-вольової сфери дітей дошкільного віку.

2. Констатувальний етап. Проводилося безпосереднє психодіагностичне обстеження дітей старшого дошкільного віку, що має завдання виявити рівні розвитку емоційної сфери та вольової регуляції поведінки. Збір емпіричних даних здійснювався за допомогою обраних методик, спостереження та бесід.

3. Аналітичний етап здійснювався під час виконанні обробки отриманих результатів, здійснювався їх якісний та кількісний аналіз, узагальнення даних та формулювання висновків щодо особливостей емоційно-вольової сфери дітей дошкільного віку.

Методи дослідження

Для реалізації мети дослідження було використано комплекс методів, які розглядають з різних наукових підходів проблему діагностики емоційно-вольової сфери дітей дошкільного віку.

Одним з найбільш поширеним з методів дослідження є спостереження**,** що здійснюється систематично та за розробленою метою, програмою, завданнями фіксування проявів поведінки тощо.

Використовується для вивчення емоційних реакцій дітей у природних умовах (ігрова діяльність, заняття, взаємодія з однолітками).

Для фіксування проявів обиралися природні особливості у спілкуванні - емоції під час виконання різних видів завдань, прояви емоційної активності, рівень самоконтролю, здатність дотримуватися правил, реакції на успіх і невдачу.

Бесіда з дітьми проводилася як індивідуальна так і в групі, з метою виявити розуміння дітьми власних емоційних станів (радість, смуток, страх, образа), та усвідомлення власної поведінки у різних ситуаціях.

До пакету психодіагностичних методів відібрано згідно вікових особливостей та мети дослідження наступні психодіагностичні методики:

1. Методика «Піктограми емоцій» (визначення емоційного стану)
   Дозволяє оцінити здатність дитини розпізнавати та називати базові емоції за зображеннями.
2. Методика «Сходинки» (самооцінка дитини). Допомагає визначити рівень самооцінки, яка тісно пов'язана з емоційною сферою та впевненістю у собі.
3. Методика «Виконай інструкцію» (довільність поведінки)
   Оцінює рівень розвитку вольової регуляції, здатність дитини діяти за правилом та інструкцією дорослого.
4. Методика «Не можна – можна»
   Використовується для вивчення сформованості моральних уявлень та здатності до самоконтролю поведінки.
5. Методика «Вольова поведінка у грі» (спостереження в сюжетно-рольовій грі). Дозволяє оцінити наполегливість, дотримання правил гри, здатність до співпраці та регуляції емоцій.
6. Графічний диктант Ельконіна

Для обробки результатів отриманих даних ми обрали методи кількісного та якісного аналізу зібраних показників. В подальшому дані були опрацьовані відповідно психологічних критеріїв та здійснено узагальнення отриманих даних.

Психодіагностичні методики дослідження емоційно-вольової сфери дошкільників охоплюють також і дослідження особистісних властивостей, зокрема самооцінку, моральний розвиток та мотиви особистості тощо.

1. Методика «Сходинки» (дослідження самооцінки)

Автор: методика адаптована в дитячій психології на основі досліджень самооцінки (у вітчизняній практиці широко використовується в модифікаціях для дошкільників).

Мета: визначення рівня самооцінки дитини, яка є важливою складовою емоційної сфери та опосередковано впливає на вольову регуляцію поведінки.

Матеріал: малюнок драбинки з 5–7 сходинками.

Інструкція:

Дитині пропонується: «Подивись на драбинку. На верхніх сходинках – найкращі діти, які все вміють і поводяться добре. На нижніх – ті, у кого щось не виходить. Покажи, де ти сам (сама) знаходишся».

Критерії оцінювання:

- 5–7 (верхні сходинки) – завищена самооцінка;
- 3–4 сходинка – адекватна самооцінка;
- 1–2 сходинка – занижена самооцінка.

Інтерпретація:

Адекватна самооцінка свідчить про емоційну стабільність і достатній рівень саморегуляції; занижена – про емоційну невпевненість; завищена – про недостатню критичність.

2. Методика «Виконай інструкцію» (довільність поведінки)

Мета: оцінка рівня розвитку вольової регуляції, здатності дитини діяти за правилом і контролювати поведінку.

Зміст: дитині пропонують виконати серію простих завдань за інструкцією дорослого (наприклад: «плесни в долоні, коли я скажу “день”, і мовчи, коли скажу “ніч”» або більш складні варіанти з чергуванням сигналів).

Інструкція:

«Я буду говорити слова або показувати сигнали. Ти повинен (повинна) робити те, що я скажу, і не плутатися».

Критерії оцінювання:

- високий рівень – правильне виконання більшості інструкцій без помилок, самоконтроль;
- середній рівень – поодинокі помилки, потреба в повторенні інструкції;
- низький рівень – часті помилки, імпульсивні реакції, відсутність контролю.

Інтерпретація.

Високий рівень свідчить про сформовану довільність і початкову вольову регуляцію.

3. Методика «Не можна – можна» (моральна регуляція поведінки)

Мета: вивчення сформованості моральних уявлень і здатності до самоконтролю.

Дана методика використовується в українськими психологами дошкільній психології (модифікації методик морального розвитку Л. Божович, О. Запорожця).

Інструкція: дитині пропонують оцінити ситуації (картинки або короткі історії), визначивши, чи правильно поводяться персонажі.

«Я буду розповідати тобі історії. Скажи, чи можна так робити, чи не можна, і чому».

Критерії оцінювання:

- високий рівень – дитина правильно оцінює ситуації та пояснює моральні норми;
- середній рівень – правильні відповіді без пояснень;
- низький рівень – випадкові відповіді, нерозуміння моральних норм.

Інтерпретація: Рівень моральних уявлень прямо пов’язаний із розвитком емоційної саморегуляції та вольової поведінки.

4. Методика «Піктограми емоцій» (розпізнавання емоцій)

Мета: дослідження здатності дитини розпізнавати та називати базові емоції.

Матеріал: картки із зображенням емоцій (радість, сум, страх, гнів, здивування).

Інструкція:

«Подивись на обличчя. Яка це емоція? Як ти думаєш, що відчуває ця дитина?»

Критерії оцінювання:

високий рівень – правильне визначення 4–5 емоцій;

середній рівень – 2–3 правильні відповіді;

низький рівень – 0–1 правильна відповідь або відсутність розуміння.

Інтерпретація:

Розвинене емоційне розпізнавання є основою емпатії та соціальної взаємодії.

5. Спостереження за сюжетно-рольовою грою

Мета: оцінка емоційно-вольової поведінки в природних умовах діяльності.

Авторська основа: підхід Льва Виготського та Олексія Леонтьєва щодо провідної ролі гри.

Зміст: спостереження за поведінкою дитини під час гри (дотримання правил, взаємодія, реакція на програш/успіх).

Показники оцінювання:

емоційна стійкість (відсутність різких афективних реакцій);

здатність до співпраці;

дотримання ігрових правил;

наполегливість у досягненні ігрової мети.

Рівні:

високий – стабільна поведінка, дотримання правил, конструктивна взаємодія;

середній – епізодичні порушення правил, емоційні реакції;

низький – конфліктність, імпульсивність, відмова від правил.

Узагальнення

Застосований комплекс методик дозволяє всебічно дослідити емоційно-вольову сферу дошкільника, зокрема:

1) емоційну чутливість і здатність до розпізнавання емоцій;

2) рівень самооцінки;
3) розвиток довільної поведінки;
4) сформованість моральних уявлень;
5) особливості вольової регуляції в ігровій діяльності.

6. Графічний диктант Д. Ельконіна (саморегуляція, вольова сфера, уміння сприймати вказівки та виконувати завдання самостійно до кінця.

Отже, організація емпіричного дослідження емоційно-вольової сфери дітей дошкільного віку передбачає комплексний підхід, що поєднує спостереження, бесіду та психодіагностичні методики. Використаний інструментарій дозволяє всебічно оцінити рівень розвитку емоційної сфери, довільності поведінки та вольових якостей дітей, що є важливим для визначення їх психологічної готовності до шкільного навчання. Комплексний підхід забезпечує отримання достовірних даних про рівень психологічної готовності дитини до шкільного навчання та особливості її емоційно-вольового розвитку.

2.2. Діагностика емоційної та вольової сфери дітей дошкільного віку та аналіз результатів дослідження

Емпіричне дослідження емоційно-вольової сфери дітей дошкільного віку було проведено на базі закладу дошкільної освіти. У дослідженні взяли участь 22 дитини старшого дошкільного віку (5–6 років). Обстеження здійснювалося в індивідуальній та груповій формах у звичних для дітей умовах, що забезпечувало природність їх поведінки та достовірність отриманих результатів.

Дослідження проводилося у кілька етапів: спостереження за поведінкою дітей у грі та навчальній діяльності, індивідуальне психодіагностичне обстеження за методиками, а також узагальнення та інтерпретація отриманих даних.

Результати методики «Сходинки» (самооцінка)

За результатами методики встановлено, що:

високий рівень самооцінки виявлено у 10 дітей (45,5%);

адекватний рівень самооцінки – у 8 дітей (36,4%);

занижений рівень самооцінки – у 4 дітей (18,1%).

Для більш зручного оцінювання результатів було оформлено їх в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Рівень сформованості самооцінки (методика «Сходинки», n = 22)

Рівень самооцінки	**Кількість дітей**	**%**
Завищена	10	45,5%
Адекватна	8	36,4%
Занижена	4	18,1%
Разом	**22**	**100%**

Отримані дані свідчать, що переважна більшість дітей мають завищену або адекватну самооцінку, що є типовим для старшого дошкільного віку. Водночас наявність дітей із заниженою самооцінкою може вказувати на недостатню емоційну підтримку або підвищену критичність з боку дорослих.

Отже, за результатами методики : переважає завищена самооцінка, що є типовою віковою особливістю дошкільників.

Наступною було проведено методику «Виконай інструкцію», за якою можна визначити уміння дитини виконувати вказівку вихователя (учителя, психолога), що важливим є для майбутньої навчальної діяльності та має впливати на саморегуляцію – як важливий компонент вольової сфери.

Результати методики **«Виконай інструкцію»** (вольова регуляція)

Аналіз результатів показав, що у дітей дошкільного віку переважає середній рівень вольової регуляції:

високий рівень довільності поведінки – 7 дітей (31,9%);

середній рівень – 11 дітей (50%);

низький рівень – 4 дитини (18,1%).

Таким чином, у більшості дітей спостерігається сформованість базових елементів вольової регуляції, однак значна частина потребує підтримки у розвитку самоконтролю, уважності до інструкцій та довільності дій. Результати дослідження можна побачити також у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Рівень довільності поведінки (методика «Виконай інструкцію», n = 22)

Рівень	**Кількість дітей**	**%**
Високий	7	31,9%
Середній	11	50%
Низький	4	18,1%
Разом	**22**	**100%**

На основі отриманих результатів дослідження виявилася закономірність, властива для дітей дошкільного віку – це переважання у групі досліджуваних середнього рівня розвитку довільної поведінки, про що свідчить також те, що у дітей чергуються прояви довільної поведінки з імпульсивністю у вчинках. Але це є показником, що у більшості дітей починає формуватися базова вольова регуляція, хоч ще й нестійка.

Проведене дослідження мотиваційного компоненту поведінки показує наступні результати за методикою **«Не можна – можна»,** а саме контроль поведінки на основі розуміння правил та моральних норм (моральна регуляція)

За результатами даної методики було отримано наступні дані дослідження дітей дошкільного віку та встановлено: переважання середнього рівня та досить значна кількість дітей виявила високий рівень:

високий рівень моральних уявлень – 8 дітей (36,4%);

середній рівень –11 дітей (50%);

низький рівень – 3 дитини (13,6%).

Отримані дані свідчать, що у більшості дітей сформовані елементарні моральні уявлення про норми поведінки, однак не всі діти можуть аргументувати свої відповіді, що вказує на недостатню усвідомленість моральних норм.

Таблиця 2.3

Результати показників моральної регуляції поведінки
за методикою «Не можна – можна», n = 22)

Рівень	**Кількість дітей**	**%**
Високий	8	36,4%
Середній	11	50%
Низький	3	13,6%
Разом	**22**	**100%**

Результати проведеного дослідження дали можливість зробити наступний висновок: у більшості дітей моральні норми засвоєні частково, але потребують закріплення.

За результатами методики **«Піктограми емоцій»** (емоційна сфера)

Було встановлено наступну особливість розвитку емоційної сфери дітей дошкільного віку:

високий рівень розпізнавання емоцій – 11 дітей (50%);

середній рівень –8 дітей (36,4%);

низький рівень – 3 дитини (13,6%).

Таблиця 2.4

Рівень розпізнавання емоцій (методика «Піктограми емоцій)

Рівень	**Кількість дітей**	**%**
Високий	11	50%
Середній	8	36,4%
Низький	3	13,6%
Разом	**22**	**100%**

Результати свідчать, що половина дітей добре розпізнає базові емоції, проте частина дошкільників має труднощі у диференціації складніших емоційних станів, що може впливати на розвиток емпатії та соціальної взаємодії.

На основі отриманих даних дослідження було узагальнено та зроблено висновок**:** емоційний інтелект у дітей дошкільного віку показує , що емоційна сфера ще розвивається – це стадія активного формування.

Наступним було проведено метод спостереження за провідною діяльністю дошкільників – сюжетно-рольовою грою «Гра в школу: учитель та учні на уроці малювання».

На основі проведеного спостереження за сюжетно-рольовою грою «гра в школу» були отримані наступні результати – рівень виконання ігрової діяльності: згідно сюжету гри виконувалися правила і ролі, які мають діти в освітньому закладі. Роль учителя виконувала дитина за бажанням

Спостереження за сюжетно-рольовою грою в школу можна зробити наступні висновки :

високий рівень емоційно-вольової регуляції в грі – 9 дітей (40,9%);

середній рівень – 10 дітей (45,5%);

низький рівень – 3 дитини (13,6%).

Діти з високим рівнем проявляли наполегливість, дотримувалися правил гри, конструктивно взаємодіяли з однолітками. Результати, отримані в ході дослідження розміщено також у таблиці (див. Таблиця 2.5)

Таблиця 2.5

Рівень емоційно-вольової регуляції у грі (спостереження)

Рівень	**Кількість дітей**	**%**
Високий	9	40,9%
Середній	10	45,5%
Низький	3	13,6%
Разом	**22**	**100%**

Емоційно-вольова регуляція у грі дітей дошкільного віку показує такі дані, які дозволяють зробити висновки про емоційно-вольову регуляцію у сюжетно-рольовій грі, зокрема: докладання вольових зусиль, уміння себе стримувати, слухати вказівки «учителя» та виявляти вміння себе контролювати:

переважає середній рівень;

значна частка високого рівня;

невелика — низький рівень.

Отже, сюжетно-рольова гра є важливим механізмом розвитку самоконтролю.

Діти із середнім рівнем іноді порушували правила або проявляли емоційні реакції у конфліктних ситуаціях. У дітей із низьким рівнем спостерігалася імпульсивність, труднощі у співпраці та швидка втрата інтересу до діяльності.

Далі проводилася методики **“Графічний диктант”** (Д. Ельконін).

Дослідження особливостей розвитку емоційно-вольової сфери дошкільників проводилося за методикою «Графічний диктант» (Д. Ельконіна**)** з використанням зошитів у клітинку.

Для вивчення рівня розвитку вольової регуляції поведінки, довільності дій, здатності до інструктивного контролю та емоційної стійкості у дітей дошкільного віку методика «Графічний диктант» була розроблена автором як для перевірки рівня сформованості довільності у поведінці та також для формування навичок самоконтролю.

Мета проведення методики - визначення рівня сформованості довільності психічної діяльності, здатності дитини діяти за правилом, слухати інструкцію дорослого та контролювати власні дії, що є важливими компонентами емоційно-вольової сфери та психологічної готовності до школи.

Процедура проведення дослідження

Дослідження проводилося індивідуально з кожною дитиною (n = 22). Дітям пропонувалося на аркуші у клітинку виконати малюнок за усною інструкцією дорослого (психолога або учителя), не відволікаючись і не підглядаючи зразок.

Інструкція: Психолог звертається до дитини з поясненням як виконується завдання: «Я буду говорити, як ти маєш вести лінію. Ти уважно слухай і малюй так, як я скажу. Потрібно бути дуже уважним і не поспішати».

Після завершення графічного диктанту порівнювався отриманий малюнок із заданою схемою.

Критерії оцінювання результатів

Результати оцінювалися за трьома рівнями:

Високий рівень

правильне відтворення більшості елементів;

чітке дотримання інструкції;

розвинений самоконтроль;

відсутність грубих помилок.

Середній рівень

часткове виконання інструкції;

наявність незначних помилок;

періодичні труднощі з концентрацією уваги.

Низький рівень

значні відхилення від інструкції та виконаних ліній по клітинкам;

імпульсивність, порушення правил виконання;

низький рівень довільності та самоконтролю.

Результати дослідження

У ході аналізу було отримано такі результати:

високий рівень розвитку довільності – 8 дітей (36,4%);

середній рівень – 10 дітей (45,5%);

низький рівень – 4 дитини (18,1%).

Загальний аналіз емпіричних результатів. Отримані дані свідчать, що у більшості дітей (45,5%) виявлено середній рівень сформованості довільної поведінки. Такі діти здатні виконувати інструкцію дорослого, однак потребують додаткового контролю, часто допускають неточності через недостатню концентрацію уваги або імпульсивність.

Високий рівень (36,4%) характеризується достатньо сформованою здатністю до самоконтролю, уважним слуханням інструкції та точним її виконанням. Такі діти демонструють ознаки готовності до навчальної діяльності, зокрема вміння діяти за правилом і утримувати мету діяльності.
Низький рівень (18,1%) свідчить про недостатню сформованість довільної регуляції поведінки.

Діти цієї групи часто діють імпульсивно, не утримують інструкцію в пам’яті, швидко втрачають увагу та потребують постійної допомоги дорослого.

Психологічна інтерпретація результатів

Методика «Графічний диктант» дозволяє оцінити рівень розвитку вольової регуляції, яка є центральним компонентом емоційно-вольової сфери дитини дошкільного віку.

Отримані результати свідчать про те, що у дітей старшого дошкільного віку переважає **середній рівень розвитку довільності**, що є віковою нормою. Це означає, що процес формування вольової регуляції перебуває у стадії активного становлення.

Діти з високим рівнем демонструють сформовані передумови навчальної діяльності: здатність слухати інструкцію, контролювати дії, утримувати мету. Це свідчить про їх психологічну готовність до шкільного навчання.

Діти з середнім і низьким рівнем потребують додаткової психолого-педагогічної підтримки, спрямованої на розвиток:

довільної уваги;

самоконтролю;

здатності діяти за правилом;

емоційної стійкості у ситуації завдання.

На основі культурно-історичного підходу за Л. Виготським, розвиток довільної поведінки у дошкільному віці безпосередньо пов’язаний з інтеріоризацією соціальних норм завдяки розвитку внутрішнього мовлення, що забезпечує саморегуляцію дитини.

Отже, результати проведеної методики підтверджують, що розвиток емоційно-вольової сфери дошкільників є нерівномірним процесом, у якому поряд із достатньо сформованими компонентами саморегуляції у частини дітей ще спостерігаються труднощі у довільному виконанні дій та контролі поведінки. Отримані дані за методикою «Графічний диктант» свідчать про переважання середнього рівня розвитку вольової регуляції у дітей дошкільного віку та підтверджують необхідність цілеспрямованої роботи з

формування довільної поведінки як важливої складової психологічної готовності до навчання у школі.

Узагальнення результатів дослідження

Комплексний аналіз отриманих даних дозволив встановити, що у більшості дітей старшого дошкільного віку емоційно-вольова сфера перебуває на середньому рівні розвитку з тенденцією до підвищення. Це свідчить про поступове формування основ довільної поведінки, емоційної саморегуляції та моральних уявлень.

Водночас у частини дітей виявлено недостатній рівень розвитку вольових якостей, емоційної стійкості та здатності до усвідомлення емоцій. Це може бути пов’язано з особливостями сімейного виховання, недостатністю соціального досвіду або індивідуальними психологічними особливостями.

Загалом результати дослідження підтверджують, що розвиток емоційно-вольової сфери у старшому дошкільному віці є нерівномірним процесом і потребує цілеспрямованої психолого-педагогічної підтримки з боку дорослих.

Отримані результати за всіма методиками дозволяє визначити узагальнений рівень емоційно-вольової сфери

На основі інтегрального аналізу всіх методик було визначено загальний рівень розвитку емоційно-вольової сфери дітей (див. таблиця 2.6)

Таблиця 2.6.

Загальний рівень розвитку емоційно-вольової сфери дітей:

Загальний рівень	**Кількість дітей**	**%**
Високий рівень	8 дітей	36,4%
Середній рівень	11 дітей	50%
Низький рівень	3 дітей	13,6%

На основі узагальнення отриманих даних про загальний рівень розвитку емоційно-вольової сфери дошкільників можна зробити такі підсумки про рівень розвитку емоційно-вольової сфери:

на першому місці показник - середній рівень (50 %);

на другому - високий рівень (40,9%);

найменший - низький рівень (13,6%).

Інтерпретація результатів дослідження стосується визначення наступних завдань щодо подальших дій психолога та рекомендації для учителів, батьків: переважання середнього рівня розвитку емоційно-вольової сфери відповідає віковій нормі та свідчить про період активного формування емоційно-вольової регуляції. Та менша частина дітей дошкільного віку, у кого визначено низький рівень - 3 дітей (13,6%) потребують більшої уваги учителя, батьків та розробки додаткових розвивальних завдань з боку психолога.

Отже, комплексний аналіз результатів дослідження свідчить, що емоційно-вольова сфера дітей старшого дошкільного віку перебуває на етапі інтенсивного розвитку. Переважання середнього рівня за більшістю методик вказує на те, що процеси емоційної саморегуляції, довільної поведінки та моральних уявлень ще не є повністю сформованими, але вже мають стійкі передумови.

Високий рівень розвитку виявлено у значної частини дітей, що свідчить про наявність сформованих механізмів самоконтролю, емоційної стійкості та здатності до регуляції поведінки в ігровій та навчальній діяльності.

Низький рівень у незначної частини дітей вказує на потребу у цілеспрямованій психолого-педагогічній роботі, спрямованій на розвиток:

довільної уваги;

емоційної саморегуляції;

здатності діяти за правилом;

моральної свідомості.

Узагальнені результати підтверджують положення вікової психології про те, що дошкільний вік є сенситивним періодом формування емоційно-вольової сфери та психологічної готовності до шкільного навчання.

2.4. Практичні рекомендації для батьків і педагогів щодо розвитку емоційно-вольової сфери дітей дошкільного віку

Проведене психологічне дослідження дає підстави вважати, що для підготовки дітей дошкільного віку до школи мають бути створені відповідні психолого-педагогічні умови, зокрема щодо формування емоційно-вольової сфери дітей дошкільного віку як важливої складової готовності до школи.

Сучасні психологічні та педагогічні наукові джерела свідчать, що емоційно-вольова сфера є однією з найважливіших складових гармонійного розвитку особистості дитини дошкільного віку. Саме у дошкільному дитинстві закладаються основи емоційної саморегуляції, довільної поведінки, моральних почуттів, здатності до співпереживання та подолання труднощів. Формування емоційно-вольової сфери відбувається у процесі активної взаємодії дитини з навколишнім середовищем, а особливу роль у цьому процесі відіграють гра та казкотерапія.

У працях психологів (Г. Костюка, О. Скрипченка та сучасних учених М. Савчина, О. Сергєєнкової та інших) підкреслюється, що саме ігрова діяльність є провідною у дошкільному віці та створює найсприятливіші умови для розвитку довільності поведінки, емоційної регуляції та соціальної компетентності дитини.

Ефективність формування емоційно-вольової сфери дошкільників значною мірою залежить від створення відповідних психолого-педагогічних умов.

Позитивний емоційний мікроклімат. Однією з найважливіших умов є створення емоційно безпечного та психологічно комфортного середовища. Дитина повинна відчувати підтримку, прийняття та доброзичливе ставлення з боку дорослих. Позитивний емоційний мікроклімат сприяє розвитку впевненості у собі, емоційної стабільності та готовності до взаємодії з іншими.

У доброзичливій атмосфері діти легше виражають власні емоції, навчаються контролювати свої переживання та конструктивно вирішувати конфліктні ситуації. Надмірна критика, покарання або емоційне відторгнення, навпаки, можуть призводити до формування тривожності, невпевненості та емоційної нестійкості.

Використання гри як провідного засобу розвитку. Гра є природною формою діяльності дошкільника та ефективним засобом розвитку емоційно-вольової сфери. У процесі сюжетно-рольових, дидактичних, рухливих та театралізованих ігор дитина засвоює соціальні ролі, правила поведінки, вчиться взаємодіяти з однолітками, контролювати власні емоції та підпорядковувати поведінку визначеним правилам.

Особливого значення набувають сюжетно-рольові ігри, у яких дитина виконує певну роль і змушена діяти відповідно до її змісту. Це сприяє розвитку:

самоконтролю;

довільної поведінки;

емоційної стриманості;

відповідальності;

здатності до співпраці.

У грі дитина вчиться долати труднощі, регулювати імпульсивні реакції, домовлятися з іншими дітьми та дотримуватися правил. Саме тому гра виступає важливим засобом формування вольових якостей особистості.

Значення казкотерапії у розвитку емоційно-вольової сфери

Одним із ефективних психолого-педагогічних засобів розвитку емоційно-вольової сфери є казкотерапія. Казка має значний емоційний вплив на дитину, оскільки через художні образи, символи та сюжетні ситуації допомагає усвідомити власні переживання, навчитися розрізняти добро і зло, формувати моральні якості та навички саморегуляції.

Казкотерапія дозволяє дитині безпечно пережити складні емоційні ситуації, ідентифікувати себе з героями та знайти способи подолання

труднощів. Через сюжет казки дитина засвоює соціально прийнятні моделі поведінки, вчиться контролювати власні емоції та формує впевненість у власних силах.

Особливо ефективними є:

- ✓ обговорення казок;
- ✓ драматизація сюжетів;
- ✓ придумування власних історій;
- ✓ рольове програвання поведінки персонажів.

Такі види діяльності сприяють розвитку емпатії, емоційної чутливості, моральних почуттів та здатності до самовираження.

Розвиток довільності та самоконтролю

Важливою психолого-педагогічною умовою є систематичне формування довільності поведінки. Для цього використовуються:

- ✓ ігри з правилами;
- ✓ вправи на розвиток уваги;
- ✓ завдання на послідовність дій;
- ✓ вправи на самоконтроль та стримування імпульсивних реакцій.

У процесі такої діяльності дитина поступово навчається керувати своєю поведінкою, доводити розпочату справу до кінця, діяти відповідно до вимог дорослого та власної мети.

Взаємодія сім'ї та закладу дошкільної освіти

Важливою умовою ефективного розвитку емоційно-вольової сфери є узгоджена взаємодія педагогів і батьків. Саме єдність вимог, підтримка дитини та створення позитивного емоційного середовища забезпечують гармонійний розвиток особистості дошкільника.

Батьки повинні:

- ✓ підтримувати емоційний контакт із дитиною;
- ✓ розвивати її самостійність;
- ✓ заохочувати до подолання труднощів;
- ✓ формувати навички емоційного самовираження.

Спільна діяльність дорослих і дітей, читання казок, обговорення емоційних ситуацій та участь у спільних іграх сприяють формуванню емоційної зрілості та вольових якостей.

Практичні рекомендації для батьків і педагогів щодо розвитку емоційно-вольової сфери дітей дошкільного віку

Розвиток емоційно-вольової сфери дітей дошкільного віку є одним із найважливіших напрямів психолого-педагогічної роботи, оскільки саме у цьому віці формуються основи емоційної саморегуляції, довільної поведінки, моральних почуттів та здатності до соціальної взаємодії. Ефективність розвитку емоційно-вольової сфери значною мірою залежить від узгодженої взаємодії сім'ї та закладу дошкільної освіти.

Практична робота з розвитку емоційно-вольової сфери повинна бути систематичною, комплексною та враховувати вікові й індивідуальні особливості дітей. Важливе значення мають емоційна підтримка дитини, створення безпечного психологічного середовища, використання ігрових методів, розвиток самостійності та формування навичок емоційної саморегуляції.

Рекомендації для педагогів закладу дошкільної освіти

Одним із провідних завдань педагога є створення позитивного емоційного клімату в дитячому колективі. Доброзичливе ставлення до дитини, підтримка її ініціативності та уникнення надмірної критики сприяють формуванню емоційної стабільності, впевненості у власних силах та позитивної самооцінки.

Важливим засобом розвитку емоційно-вольової сфери є організація сюжетно-рольових ігор. У процесі гри дитина навчається дотримуватися правил, контролювати власні емоції, взаємодіяти з однолітками та долати труднощі. Доцільно використовувати:

- сюжетно-рольові ігри;
- театралізовані ігри;
- рухливі ігри з правилами;

- дидактичні ігри на розвиток уваги та самоконтролю.

Особливу увагу необхідно приділяти розвитку емоційної компетентності дітей. Для цього педагогам рекомендується:

- проводити бесіди про емоції;
- навчати дітей розпізнавати власні переживання та емоції інших людей;
- використовувати картки емоцій, ілюстрації, казки;
- обговорювати емоційні ситуації та способи їх вирішення.

Ефективним методом розвитку емоційної сфери є казкотерапія. Через обговорення поведінки героїв казок діти вчаться розуміти моральні норми, співпереживати персонажам та знаходити конструктивні способи подолання труднощів.

З метою розвитку вольової регуляції педагогам доцільно систематично використовувати вправи на:

- розвиток довільної уваги;
- вміння діяти за інструкцією;
- стримування імпульсивних реакцій;
- доведення розпочатої справи до завершення.

Важливо формувати у дітей позитивну мотивацію до діяльності через заохочення, підтримку та створення ситуацій успіху. Позитивне підкріплення сприяє розвитку впевненості у власних можливостях та стимулює прояв вольових зусиль.

Педагогам також рекомендується враховувати індивідуальні особливості дітей. Деякі дошкільники потребують більшої емоційної підтримки, інші — допомоги у розвитку самоконтролю або навичок соціальної взаємодії.

Рекомендації для батьків

Сім’я є основним середовищем емоційного розвитку дитини, тому важливим завданням батьків є створення атмосфери емоційної безпеки, довіри та підтримки. Дитина повинна відчувати любов, прийняття та увагу з боку дорослих.

Батькам рекомендується:

- уважно ставитися до емоційних переживань дитини;
- не ігнорувати її страхи, образи чи хвилювання;
- допомагати дитині словами описувати свої емоції;
- навчати конструктивних способів вираження почуттів.

Важливим чинником розвитку емоційно-вольової сфери є особистий приклад дорослих. Діти наслідують поведінку батьків, способи реагування на труднощі та конфлікти. Тому дорослим необхідно демонструвати:

- емоційну врівноваженість;
- повагу до інших;
- уміння контролювати власні емоції;
- здатність конструктивно вирішувати проблеми.

Для розвитку вольових якостей батькам доцільно залучати дитину до посильної діяльності:

- виконання простих доручень;
- самообслуговування;
- спільної праці;
- завершення розпочатих справ.

Водночас важливо уникати надмірної опіки, оскільки вона може гальмувати розвиток самостійності та відповідальності.

Ефективним засобом розвитку емоційної сфери є спільне читання та обговорення казок. Під час бесіди після прочитання батьки можуть запитувати:

що відчували герої;

чому вони так вчинили;

як можна було вирішити проблему по-іншому.

Такі бесіди сприяють розвитку емпатії, моральних почуттів та емоційної рефлексії.

Для розвитку самоконтролю та довільної поведінки доцільно використовувати ігри з правилами, пазли, конструктори, вправи на уважність

та послідовність дій. Особливо важливо навчати дитину доводити розпочату діяльність до завершення.

Батькам також рекомендується:

- підтримувати ініціативність дитини;
- частіше хвалити за зусилля, а не лише за результат;
- створювати ситуації успіху;
- формувати адекватну самооцінку.

Взаємодія педагогів і батьків

Ефективний розвиток емоційно-вольової сфери можливий лише за умови тісної співпраці педагогів і батьків. Важливими формами такої взаємодії є:

- консультації;
- батьківські збори;
- тренінги;
- спільні ігрові заходи;
- індивідуальні бесіди щодо особливостей розвитку дитини.

Єдність вимог дорослих, підтримка позитивної поведінки та узгодженість виховних впливів сприяють гармонійному розвитку особистості дошкільника.

Отже, розвиток емоційно-вольової сфери дітей дошкільного віку потребує цілеспрямованої та систематичної роботи як педагогів, так і батьків. Створення позитивного емоційного середовища, використання гри та казкотерапії, розвиток самостійності, емоційної компетентності та довільної поведінки є важливими умовами формування гармонійної особистості дитини та її психологічної готовності до шкільного навчання.

Висновки до другого розділу.

Проведене емпіричне дослідження емоційно-вольової сфери дітей старшого дошкільного віку дозволило встановити ряд важливих закономірностей їх психологічного розвитку.

ВИСНОВКИ

У ході дослідження виявлено, що у більшості дітей переважає середній рівень сформованості емоційно-вольових якостей, що свідчить про поступовий характер становлення емоційної саморегуляції та довільної поведінки. Разом із тим частина дітей демонструє високий рівень розвитку окремих показників, що вказує на наявність індивідуальних відмінностей.

Аналіз результатів методики самооцінки показав переважання завищеної самооцінки, що є типовим для старшого дошкільного віку та пов’язане з недостатнім розвитком критичності мислення та рефлексії. Водночас наявність дітей із заниженою самооцінкою свідчить про можливі труднощі у сфері емоційного прийняття та сімейного виховання.

Дослідження вольової регуляції показало, що у значної частини дітей сформовані базові елементи довільної поведінки, однак спостерігається недостатня стійкість уваги, імпульсивність та залежність від зовнішнього контролю.

Результати вивчення моральних уявлень засвідчили переважання середнього рівня їх сформованості, що свідчить про часткове засвоєння соціальних норм поведінки та потребу у подальшій педагогічній роботі.

Дослідження емоційної сфери показало, що половина дітей добре розпізнає базові емоції, однак у частини дітей наявні труднощі у диференціації складних емоційних станів, що може впливати на розвиток емпатії та соціальної взаємодії.

Спостереження за ігровою діяльністю підтвердило, що гра є важливим засобом розвитку емоційно-вольової сфери, оскільки саме в ній діти найяскравіше проявляють здатність до самоконтролю, співпраці та дотримання правил.

Отже, результати емпіричного дослідження свідчать про нерівномірність розвитку емоційно-вольової сфери у дітей старшого дошкільного віку та необхідність системної психолого-педагогічної роботи, спрямованої на

розвиток емоційної саморегуляції, довільної поведінки та моральних уявлень як важливої основи психологічної готовності до навчання у школі.

Отже, формування емоційно-вольової сфери дітей дошкільного віку є складним і багатогранним процесом, ефективність якого залежить від створення відповідних психолого-педагогічних умов. Провідну роль у цьому процесі відіграють сюжетно-рольова гра та казкотерапія, які забезпечують розвиток емоційної саморегуляції, довільної поведінки, моральних почуттів та соціальної компетентності дитини. Створення позитивного емоційного середовища, підтримка дорослих та організація спеціально спрямованої діяльності сприяють гармонійному розвитку особистості дошкільника та його психологічній готовності до навчання у школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех Іван Особистість у просторі духовного розвитку. Київ : Академвидав, 2012. 256 с.
2. Божович Лідія Особистість і її формування в дитячому віці. Київ : Либідь, 2008. 424 с.
3. Баташева Н. Особливості мови емоцій у дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку *Психологія і особистість*. 2021. № 2. С. 45–51.
4. Виготський Лев Психологія розвитку дитини. Київ : Шкільний світ, 2016. 320 с.
5. Бужинецька К. Проблема мотиваційної готовності дошкільників із затримкою психічного розвитку до шкільного навчання // Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. 2021. № 13. С. 24–34. DOI: 10.33189/epsn.v1i13.115.
6. Волік Н. Окремі аспекти роботи з розвитку емоційного інтелекту дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. 2021. № 9. С. 44–49.
7. Вольнова Л., Дьоміна Г. Чинники виникнення та посилення проявів тривоги у дітей дошкільного віку // Психологічний часопис. 2022. № 8(3). С. 15–23.
8. Волік Н. Окремі аспекти роботи з розвитку емоційного інтелекту дітей дошкільного віку з ООП // Особлива дитина: навчання і виховання. – 2022. – № 1. – С. 32–38.
9. Вольнова Л. Чинники виникнення та посилення проявів тривоги у дітей дошкільного віку / Л. Вольнова, Г. Дьоміна // Психологічний часопис. – 2020. – № 5. – С. 78–86.

10. Гончаровська Г. Науково-теоретичні аспекти психологічного супроводу дітей дошкільного віку з порушеннями емоційної сфери // Актуальні проблеми психології. 2021. Т. 5. № 12. С. 71–79.
11. Губарєва Т., Рудічєва Н. К. Емоційно-вольова готовність дитини до навчання у школі як психолого-педагогічна проблема. Modern Directions of Theoretical and Applied Researches. 2020. С. 112–117.
12. Денисенко Н. Формування довільної поведінки у старших дошкільників *Педагогічний дискурс*. 2021. № 30. С. 56–62.
13. Дуткевич Т. Дитяча психологія : навч. посіб. / Т. В. Дуткевич. – Київ : Центр учбової літератури, 2018. – 424 с.
14. Карабаєва І. І. Психологічні особливості емоційної сфери дітей дошкільного віку. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2020. № 2. С. 84–92.
15. Клевака Л., Гришко О. Емоційний розвиток особистості як умова формування емоційного інтелекту дітей дошкільного віку // Психологія і особистість. 2021. № 1(19). С. 89–98.
16. Клубенко Н. М. Психоемоційний розвиток дошкільників // Актуальні проблеми психології в закладах освіти. 2021. № 11. С. 102–108. DOI: 10.31812/psychology.v5i.7371.
17. Кононко О. Л. Емоційна компетентність дошкільника: теорія і практика. Київ : Генеза, 2021. 224 с.
18. Кононко О. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника. Київ. 2000. 336 с.
19. Костенко Л. Формування емоційної стійкості дітей старшого дошкільного віку. *Науковий вісник ХДУ*. Серія «Психологічні науки». 2022. № 4. С. 41–47.
20. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ : Радянська школа, 1989. – 608 с.

21. Кравченко О. Психологічна готовність дитини до навчання в умовах Нової української школи // Освітній простір України. 2023. № 18. С. 77–84.
22. Кучеренко Ж. Емоційний інтелект дошкільників: шляхи розвитку. *Вихователь-методист дошкільного закладу.* 2016. №7. С. 54–59.
23. Лісова Л. Особливості і значення емоційного розвитку дітей дошкільного віку для соціальної адаптації *Габітус*. 2022. № 35. С. 126–131.
24. Максименко С. Д. Психологія особистості дитини дошкільного віку. Київ : Слово, 2021. 304 с.
25. Максименко С. Генеза здійснення особистості. Київ : КММ, 2006. 240 с.
26. Максименко С. Загальна психологія : навч. посіб.. – Київ : Центр учбової літератури, 2017. – 272 с.
27. Піонтковська Д.В., Костів А.С. Психолгічні особливості страхів у дітей молодшого дошкільного віку. *Актуальні проблеми дошкільної та спеціальної освіти*. 2020. №3. С. 199-201.
28. Піроженко Т. О. Психолого-педагогічне просвітництво батьків дітей раннього та дошкільного віку. *Вісник Національної академії педагогічних наук України.* 2021. №3(2). С. 1-9.
29. Піроженко Т. Емоційний розвиток дошкільника. Київ : Генеза, 2014. 136 с.
30. Поніманська Т. Дошкільна педагогіка : навч. посіб. – Київ : Академвидав, 2015. – 448 с.
31. Попович О. Соціально-емоційний розвиток дітей дошкільного віку як наукова проблема / О. Попович // Педагогічний часопис Волині. – 2021. – № 2. – С. 98–104.
32. Марченко І. Формування вольових якостей у дітей старшого дошкільного віку // Молодий вчений. 2020. № 11(87). С. 495–499.
33. Мельник Ю. Соціально-емоційний розвиток дошкільників у сучасному освітньому просторі // Інноваційна педагогіка. 2022. № 48. С. 133–138.

34. Науменко К. Мотиваційна та вольова готовність старших дошкільників до шкільного навчання : магістерська робота. Харків, 2020. 98 с.
35. Павелків Р. В. Дитяча психологія : навчальний посібник. Київ : Кондор, 2021. 576 с.
36. Павелків Роман Загальна психологія. – Київ : Кондор, 2017. – 576 с.
37. Піроженко Т. О. Емоційний розвиток дошкільника в умовах сучасного соціуму. Київ : Педагогічна думка, 2020. 198 с.
38. Піроженко Т. О., Карабаєва І. І., Ладивір С. О. Прийняття дитиною цінностей: посібник. К., 2018. 240 с. URL: http://lib.iitta.gov.ua/710123/1/Прийняття%20д.%20ц.%202018.pdf
39. Піроженко Т., Ладивір С. Психологічний супровід становлення дошкільної зрілості дитини. URL: https://ird.npu.edu.ua/files/pirozenko_laduvir.pdf
40. Попович О. Соціально-емоційний розвиток дітей дошкільного віку як наукова проблема // Науковий вісник ДДПУ. Серія «Психологія». 2024. № 2. С. 91–99.
41. Ревть А. Особливості емоційної сфери дошкільника / А. Ревть // Наукові записки НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія : Психологія. – 2020. – № 75. – С. 88–94.
42. Савчин М. В. Вікова психологія : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2020. 384 с.
43. Скрипченко О. В. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / О. В. Скрипченко. Київ : Каравела, 2019. – 400 с.
44. Славіна Н. С. Розвиток емоційної сфери та вольових якостей дитини як умова психологічної готовності до школи / Н. С. Славіна, С. А. Михальська // Психологічний журнал. – 2021. – № 3. – С. 52–59.
45. Славіна Н., Михальська С. А. Розвиток емоційної сфери та вольових якостей дитини як умова психологічної готовності до школи // Проблеми сучасної психології. 2020. № 24. С. 531–542. DOI: 10.32626/2227-6246.2014-24.%p.

46. Соловйова Л. Регулятивний компонент діяльності у складі критеріїв комплексної оцінки готовності дитини до шкільного життя // Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка. 2021. № 36(2). С. 104–111. DOI: 10.28925/2311-2409.2021.3614.
47. Терещенко Л. А., Карабаєва І. І. Psychological features of emotional sphere of children of preschool age // Теоретичні і прикладні проблеми психології. 2020. № 3. С. 115–123.
48. Трофаїла Н. Вплив ігрової діяльності на емоційний розвиток дітей дошкільного віку // Педагогічний часопис Волині. 2021. № 2. С. 33–39.
49. Трофаїла Н. Вплив ігрової діяльності на емоційний розвиток дітей дошкільного віку / Н. Трофаїла // Молодь і ринок. – 2022. – № 5. – С. 91–96.
50. Харченко Н., Туркулець О. Казкотерапія як засіб розвитку емоційної сфери дошкільників // Психологічний журнал. 2022. № 8(4). С. 56–64.
51. Харченко Н. Казка як метод впливу на емоційну сферу дошкільників / Н. Харченко, // *Освітній простір України*. 2021. – № 17. – С. 143–149.
52. Яценко Тамара Основи глибинної психології / Т. С. Яценко. – Київ : Вища школа, 2006. – 382 с.
53. Чекстере О. Ю. Socio-psychological readiness of preschoolers for school as a significant component of the child's adaptation to school // Готовність дитини старшого дошкільного віку до навчання в умовах реформування української школи. Київ, 2021. С. 265–272.
54. Ashiabi G. S. Play in the Preschool Classroom: Its Socioemotional Significance and the Teacher's Role in Play // Early Childhood Education Journal. 2021. Vol. 49. P. 161–167.
55. Eisenberg N. Emotion-Related Self-Regulation and Children's Maladjustment // Annual Review of Clinical Psychology. 2021. Vol. 17. P. 495–525.
56. Hyson M. The Emotional Development of Young Children. New York : Teachers College Press, 2020. 215 p.

57. Liew J. Effortful Control, Executive Functions, and Education // Educational Psychology Review. 2021. Vol. 33. P. 1881–1897.
58. Lonigan C. Development of Emotional Self-Regulation During Preschool Years // Child Development Perspectives. 2020. Vol. 14(4). P. 211–217.
59. McClelland M. Self-Regulation and Academic Achievement in Elementary School Children // New Directions for Child and Adolescent Development. 2022. Vol. 176. P. 29–44.
60. Moreno A. Emotional Development and School Adjustment in Preschoolers // Early Child Development and Care. 2023. Vol. 193(5). P. 712–726.
61. Perry N. Supporting Self-Regulated Learning in Early Childhood // Early Childhood Education Journal. 2021. Vol. 49(5). P. 789–799.